

Обмеження права доступу до суду: європейський погляд

Гаран О. В.

*доктор юридичних наук,
професор кафедри адміністративного та господарського права
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-6757-6309
admin.kaf@ukr.net*

Ключові слова: *обмеження права доступу до суду, право доступу до суду, європейське законодавство, Європейський суд з прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.*

У статті досліджено питання щодо права обмеження доступу до суду, яке привертає до себе увагу як з точки зору теорії права, так і з позиції правозастосування, виступаючи важливою гарантією механізму захисту прав, свобод та інтересів осіб. Зазначено, що категорія «обмеження права доступу до суду» є важливою складовою частиною права доступу до суду, завдяки якій окреслюються межі дії права доступу. На прикладі окремих рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) проілюстровано, що обмеження права «доступ до суду» може здійснюватися двома шляхами, такими як обмеження, передбачені законом, та обмеження, передбачені судом. Акцентується увага на тому, що усталеною практикою ЄСПЛ з урахуванням вимог статті 6 § 1 Конвенції були визначені дві взаємодоповнюючі позиції. Так, перша позиція передбачає, що обмеження не можуть обмежувати чи зменшувати право доступу до суду таким чином або до такої міри, що порушується сама сутність права; друга полягає в тому, що обмеження повинні переслідувати «законну мету» й мати «пропорційне співвідношення між використаними засобами та переслідуваною метою». На підставі використання практики ЄСПЛ автором наведено приклади обмежень, передбачені законом, такі як передбачені законом строки; заходи забезпечення позову; нормативне регулювання права звернення до суду неповнолітніх та недієздатних або обмежено дієздатних осіб.

Визначено, що окремою групою обмежень права доступу до суду є наявність певного імунітету, а саме імунітету міжнародних організацій від юрисдикції національних судів; імунітету держави; юрисдикційного імунітету держави; імунітету держави від примусового виконання; парламентського імунітету; правового імунітету суддів; імунітетів, що надаються державним службовцям.

Окреслено коло основних завдань, які стоять перед науковою спільнотою. Отже, ними є потреба у науковому осмисленні правових позицій щодо обмеження права доступу до суду як на рівні європейського законодавства, так і на рівні національного; надання обґрунтованих наукових рекомендацій з вирішення виявлених проблем; продовження наукової дискусії в аспекті формування чітких позицій стосовно обмеження права доступу до суду задля розвитку відповідних теоретичних положень і реалізації їх у практичній діяльності; визначення шляхів гармонізації національного та європейського законодавств задля успішного входження України у правове поле ЄС.

Restriction of the right of access to the court: a European view

Haran O. V.

Doctor of Juridical Sciences,

Professor at the Department of Administrative and Commercial Law

Odesa I. I. Mechnikov National University

Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odesa, Ukraine

orcid.org/0000-0002-6757-6309

admin.kaf@ukr.net

Key words: *restriction of the right of access to the court, right of access to the court, European legislation, European Court of Human Rights, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.*

The issue of the right to limit access to the court has been studied, which attracts attention both from the point of view of legal theory and from the standpoint of law enforcement, acting as an important guarantee of the mechanism for protecting the rights, freedoms and interests of humans. It is noted that the category “restriction of the right of access to the court” is an important component of the right of access to the court, because it provides an opportunity to outline the limits of the right of access. On the example of individual decisions of the European Court of Human Rights (ECHR), we see that the limitation of the right “Access to court” can be carried out in two ways: (1) restrictions are provided by the law; (2) restrictions are provided by the court. It is emphasized that the established practice of the ECHR, taking into account the requirements of Article 6 § 1 of the Convention, defined two complementary positions: the first position provides that the restrictions can’t limit or reduce the right of access to the court in such a way or to such an extent as would be violated the very essence of law; the second is the restrictions must pursue a “legitimate goal” and have a “proportional relationship between the means we used and the purpose we want to achieve”. Based on the practice of the ECHR, the author gives examples of restrictions are provided by the law, namely: (a) time limits provided by law; (b) measures to ensure the claim; (c) legal regulation of the right to appeal to the court of minors and incapacitated or disabled persons and others.

It was determined that a separate group of restrictions of the right of access to the court is the presence of certain immunity: Immunity of international organizations from the jurisdiction of national courts; state immunity; jurisdictional immunity of the state; state immunity from the coercive enforcement; immunity of a deputy; immunity of judges; immunities of public servants.

Вступ. Сьогодні Україна зіткнулася з небаченим за всю свою історію шоком, обумовленим повномасштабним військовим вторгненням російської федерації, яке завдало потужного удару по всіх ланках нашої держави: нищиться інженерна, соціальна, транспортна інфраструктура цілих регіонів, і все це на фоні активної багатомільйонної міграції громадян за кордон та їх часткової передислокації на захід держави. В цих складних умовах обов’язком держави є забезпечення дотримання міжнародних стандартів захисту прав, свобод та інтересів громадян. Важливе місце в системі захисту прав осіб посідає право доступу до суду. Важливою його складовою частиною є обмеження права доступу до суду. Осмислення та запровадження європейського досвіду, євро-

пейських стандартів правосуддя виступає потужним, перевіреним часом інструментом, який дає змогу інтегрувати національний правовий простір до європейського.

Такий вибір України обумовлює гармонізацію національного законодавства із законодавством ЄС у напрямі стандартів, які ґрунтуються на засадах верховенства права й забезпечення реалізації прав, свобод та інтересів осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питання обмеження права доступу до суду як окремого предмета дослідження в науковому просторі майже не приділялось уваги. Розглядається це в межах питання права доступу до суду. Проблематику доступності до правосуддя розпочали досліджувати в Європі в межах руху

«Доступ до правосуддя», який виник у 60-х рр. ХХ ст. Початок цьому руху поклала фундаментальна публікація “Access to Justice: The Newest Wave in the World Movement to Make Rights Effective” за редакцією Б.Г. Гарта (Bryant G. Garth), Мауро Каппеллетті (Mauro Cappelletti) (1978 р.) [1]. Науковим підґрунтям для розуміння та визначення сутності права доступу до суду є напрацювання багатьох науковців, таких як О. Дроздов, Д. Віткаускас, В. Городовенко, Н. Грень, Г. Дяков, В. Камп, І. Коваль, О. Лемах, Ю. Магат, Н. Сакара, М. Смокович, О. Сердюк, О. Ткачук, Т. Цувіна, С. Шевчук, О. Харитоновна, А. Хворостянкіна, Ю. Щокін, І. Яковюк.

Метою статті є аналіз досліджень у сфері обмеження права доступу до суду через призму сьогодення з урахуванням законодавства ЄС та рішень Європейського суду з прав людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальновизнаною є точка зору, що у суспільстві, заснованому на засадах верховенства права, одним із важливих прав є право на суд. Сучасний погляд на правову природу права на судовий захист вкрай необхідний для вирішення проблем як матеріального, так і процесуального права. Як слушно зазначив Я. Ніколаєнко, «судовий захист перебуває на межі матеріального та процесуального права та відображає діалектичний взаємозв'язок між собою різних галузевих сфер. Обидва значення <...> існують разом» [2, с. 49].

Осмилення сутності правової природи права на доступ до суду неможливе без осмилення його місця в системі захисту прав осіб і залежить від виду провадження (адміністративного, господарського, цивільного судочинства тощо), але однозначно є великою кількістю справ. Проте знання загальних європейських засад розуміння та реалізації права на суд і пов'язаного з ним права обмеження доступу до суду дає змогу визначитися з орієнтирами розвитку національного судочинства, а також зрозуміти основні доктринальні підходи, які визначають реалізацію механізму доступу до суду.

Дійсно, основною складовою частиною права на суд є право доступу в тому розумінні, що особи має бути забезпечена можливість звернутись до суду для вирішення свого питання, а з боку держави не повинні чинитись правові чи практичні перешкоди для здійснення цього права. Зазначене право ґрунтується на забезпеченій та гарантованій можливості кожної особи звернутися за захистом своїх прав, свобод та інтересів до суду, а у випадках, передбачених законом, це можуть зробити органи та особи, яким законом надано право звертатись до суду в інтересах інших осіб. Виникає питання про те, якими є межі права доступу до суду. Відповідь на це питання лежить у площині

категорії «обмеження права доступу до суду». Отримання відповіді на поставлене питання є цікавим не лише науковій спільноті, але й практикам. Це пов'язано з тим, що категорія «обмеження права доступу до суду» умовно виступає кордоном, який окреслює межі дії категорії права доступу до суду. Потрібно враховувати, що право на доступ до суду належить до категорії неабсолютних прав і може бути обмеженим, якщо такі обмеження відповідають принципу й проходять тест на пропорційність, розроблений ЄСПЛ, тобто категорія «обмеження права доступу до суду» теж має неабсолютний характер. Якщо визначити місце зазначеної категорії з огляду на її тісні зв'язки з правом доступу до суду, то можна окреслити два напрями розуміння цієї категорії, а саме право обмеження доступу до суду (самостійне право осіб) та право обмеження доступу до суду, що має похідний характер від права доступу до суду. Незважаючи на наукову невизначеність у цьому питанні, на рівні законодавства ключові позиції окреслені, а виникаючі сумніви вирішуються на рівні рішень судів. Зокрема, розпочата в Україні судова реформи та осучаснення законодавства щодо судочинства відбуваються з урахуванням у цих процесах міжнародних і європейських стандартів, окремих теоретичних положень доктрини та позитивного практичного досвіду зарубіжних країн. Беручи до уваги той факт, що Україна у 2022 р. отримала статус кандидата на членство у ЄС, зазначаємо, що розуміння сутності європейських стандартів доступу до суду є вкрай актуальним і потребує наукового осмилення для подальшого їх ефективного втілення.

Усталена практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) формує позицію, що право на доступ до суду, закріплене у статті 6 § 1 Конвенції, не є абсолютним: воно може бути піддане допустимим обмеженням, оскільки вимагає за своєю природою державного регулювання. Держави-учасниці користуються у цьому питанні певною свободою розсуду [3]. Однак Суд повинен ухвалити в останній інстанції рішення щодо дотримання вимог Конвенції; переконатись у тому, що право доступу до суду не обмежується таким чином чи такою мірою, що сама суть права буде зведена нанівець. Крім того, подібне обмеження не буде відповідати статті 6 § 1, якщо воно не переслідує легітимної мети та не існує розумної пропорційності між використаними засобами та поставленою метою (“Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany”).

Така позиція корелюється з позицією Конституційного суду України, але національне законодавство пішло далі, і за обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть

можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права [4].

Існує точка зору, що усі обмеження можна умовно поділити на такі дві групи:

- 1) до винесення остаточного рішення;
- 2) затримка виконання остаточних судових рішень.

Я. Берназюк наголошує на тому, що ці обмеження повинні переслідувати легітимну мету, а також має бути розумний ступінь пропорційності між використаними засобами та поставленими цілями. Яскравим прикладом такої позиції є рішення ЄСПЛ у справах «Мушта проти України», заява № 8863/06, пункт 37; «*Kreuz v. Poland*», заява № 28249/95, пункт 53; «*Golder v. the United Kingdom*», заява № 4451/70, пункт 38, «*Stanev v. Bulgaria*», заява № 36760/06, пункти 229–230) [6].

Оцінювання легітимності обмежень прав доступу до суду здійснюється в дві стадії. Так, перша стадія передбачає перевірку обмеження на відповідність принципу правової визначеності, а друга передбачає перевірку обмеження на відповідність принципу пропорційності.

Т. Цувіна наголошує на тому, що аналіз легітимності обмежень щодо пропорційності складається з таких етапів:

1) установлення мети обмеження права на доступ до суду й визначення того, чи була вона легітимною;

2) з'ясування того, які засоби були використані для відповідного обмеження права на доступ до суду, а також того, чи були вони мінімально обтяжливими й необхідними в демократичному суспільстві;

3) визначення того, чи існувало розумне й пропорційне співвідношення між ужитими заходами й поставленою метою («*Fayed v. the United Kingdom*» («Файєд проти Сполученого Королівства»), §§ 75–82);

4) з'ясування того, чи не суперечить обмеження, що розглядається, самій сутності права, що гарантується, адже особа не може бути взагалі позбавлена права на судовий захист унаслідок обмеження, натомість завжди мають залишатися альтернативні способи захисту порушених, невідомих чи оскаржуваних прав, свобод та інтересів, якщо розгляд певних справ виключений з юрисдикції судових органів [7].

Отже, обмеження, передбачені у статті 6 § 1 Конвенції, виникають у випадках, коли не переслідується «законна мета» і якщо відсутнє «пропорційне співвідношення між використаними засобами та переслідуваною метою». Визначена вимога корелюється з рішеннями ЄСПЛ у справах «*Ashingdane v. The United Kingdom*», заява

№ 8225/78, пункт 57 [12]; «*Fayed v. The United Kingdom*», заява № 17101/90, пункт 65; «*Markovic and Others v. Italy*», заява № 1398/03, пункти 100–102 [6].

Статті 13, 14, 17 і 25 Конвенції не містять визначення обмеження права на суд, тому за замовчуванням допускається можливість обмеження цього права, але таким чином, щоб не зачіпало його основного змісту. Це положення отримало відображення в пункті 38 рішення ЄСПЛ у справі «*Golder v. the United Kingdom*» [11].

М. Смокович слушно звертає увагу на такий нюанс: «якщо <...> процесуальні норми є неоднозначними у трактуванні, колізійними, то за практикою Європейського суду з прав людини у таких випадках закон повинен трактуватись на користь заявника» [8].

Обмеження права «доступ до суду» може здійснюватися такими двома шляхами:

- обмеження, передбачені законом;
- обмеження, передбачені судом.

Першою групою обмежень права доступу до суду є обмеження, передбачені законодавством. Закріплення на законодавчому рівні певного механізму здійснення дій обумовлено вирішенням завдання щодо дисциплінування осіб – учасників судового процесу. У цьому контексті цікавим є рішення ЄСПЛ у справі «*Ashingdane v. the United Kingdom*» («Ашингдейн проти Сполученого Королівства», § 57), де зазначено, що в будь-якому разі Суд досліджує, чи впливає таке обмеження на сутність права, а саме чи переслідує обмеження законну мету і чи забезпечується при цьому належне пропорційне співвідношення між використаними засобами та переслідуваною метою. Така позиція знайшла відображення також у рішеннях у справах «*Fayed v. the United Kingdom*» («Файєд проти Сполученого Королівства», § 65), «*Markovic and Others v. Italy*» («Маркович та інші проти Італії», § 99) та інших [9, с. 11]. Потрібно зауважити, що вимоги статті 6 § 1 Конвенції не порушуються, якщо обмеження відповідає засадам ЄСПЛ.

Принцип обмеження права на доступ до правосуддя включає вимогу, що особа не має права звертатися до суду в інтересах інших осіб, крім спеціально визначених законом випадків. Наприклад, у випадках, установлених законом, уповноважений Верховної Ради України з прав людини, державні органи, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи можуть звертатися до суду з позовними заявами в інтересах інших осіб і брати участь у таких справах. При цьому державні органи, органи місцевого самоврядування повинні надати суду документи та інші докази, які підтверджують наявність визначених законом підстав для звернення до суду в інтересах інших осіб.

У визначених законом випадках до суду з позовною заявою може звертатися й прокурор. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, звертаючись до суду, має обґрунтувати суду неможливість особи самостійно здійснювати захист своїх інтересів [10].

На підставі усталеної практики ЄСПЛ можна визначити приклади обмежень, передбачені законом, а саме передбачені законом строки давності; заходи забезпечення позову; нормативне регулювання права звернення до суду неповнолітніх та недієздатних або обмежено дієздатних осіб – забезпечення доступу до суду обмежено дієздатних осіб («Станев проти Болгарії», № 36760/06, рішення від 17 січня 2012 р., «Наталія Михайленко проти України», № 49069/11, рішення від 30 травня 2013 р.) [5]. Цей перелік не є вичерпним, і його можна доповнити обмеженнями, пов'язаними із судовим збором («Урбанек проти Австрії», № 35123/05, рішення від 9 грудня 2010 р.) [5].

Зокрема, у рішенні Суду у справі “Ilhan v. Turkey” зазначено, що правило встановлення обмежень доступу до суду у зв'язку з пропуском строку звернення повинно застосовуватися з певною гнучкістю і без надзвичайного формалізму, воно не застосовується автоматично і не має абсолютного характеру; під час перевірки його виконання слід звертати увагу на обставини справи [8].

Другим напрямом обмеження права доступу до суду є обмеження цього права рішенням суду. В такій ситуації показовими є рішення ЄСПЛ у двох справах суду, таких як “Golder v. the United Kingdom” («Golder проти Сполученого Королівства», № 4451/70, рішення від 21 лютого 1975 року, § 38); “Stanev v. Bulgaria” («Станев проти Болгарії», § 230).

У рішенні ЄСПЛ у справі “Luordo v. Italy” («Луордо проти Італії», § 85) деталізуються випадки, коли обмежується право доступу до суду у справах щодо критеріїв прийнятності заяви, що за своїм характером регулюються державою, яка користується певною свободою розсуду у цьому питанні.

Окремою групою обмежень права доступу до суду є наявність певного імунітету.

1. Імунітет міжнародних організацій від юрисдикції національних судів – це правило, засноване на домовленості, що переслідує законну мету та допускається статтею 6 § 1 Конвенції, тільки якщо викликане ним обмеження не є непропорційним [9].

2. Імунітет держави. Доктрина державного імунітету приймається міжнародним товариством. Заходи, прийняті державою-учасником щодо державного імунітету, які відображають загальноприйняті норми публічного міжнародного права,

не обов'язково створюють непропорційне обмеження права доступу до суду [9].

3. Юрисдикційний імунітет держави. Коли застосування принципу юрисдикційного імунітету держави обмежує використання права на доступ до суду, необхідно з'ясувати, чи є необхідним обмеження за цих обставин справи [9].

4. Імунітет держави від примусового виконання рішень за своїм характером не суперечить статті 6 § 1. З 2005 р. всі юридичні документи, що регулюють державний імунітет, передбачають загальний принцип щодо того, що у суворо виняткових випадках іноземні держави використовують імунітет від примусового виконання рішень на території держави суду.

5. Парламентський імунітет. Він надається задля забезпечення парламентарів свободою слова і запобігання втручанню партійців, заявників у функції парламенту.

6. Судді мають правовий імунітет відповідно до статті 40 Статуту Ради Європи, статей 6, 51 § 1 Конвенції, якщо переслідують законну мету, а саме належне виконання правосуддя, а їхня діяльність відповідає принципу пропорційності у тому розумінні, що заявник не має альтернативних засобів ефективного захисту своїх прав.

7. Імунітети, що надаються державним службовцям. Обмеження можливості осіб оскаржувати твердження і висновки державних службовців, що шкодять їхній репутації, може переслідувати законну мету в інтересах суспільства.

Висновки. Враховуючи усе зазначене, можемо підсумувати дослідження у межах цієї статті й дійти таких висновків.

1) В період глибоких економічних, політичних, організаційних перетворень суспільства та під впливом різноманітних детермінантів як внутрішнього, так і зовнішнього характеру правова природа права обмеження права доступу трансформується, а перелік його складових частин змінюється й розширюється, але формат, визначений європейськими стандартами, залишається.

2) Розуміння сутності категорії «обмеження права доступу до суду» іноді випадках обумовлено науковою позицією вчених, чинного національного законодавства з урахуванням судової практики та практики європейських інституцій, перш за все Європейського суду з прав людини.

3) Поняття «обмеження права доступу до суду» можна визначити як сукупність правових вимог, які не можуть обмежувати чи зменшувати право доступу до суду таким чином або до такої міри, що порушується сама сутність права, які мають легітимну мету й передбачають пропорційне співвідношення між використаними засобами та переслідуваною метою.

4) Категорія «обмеження права доступу до суду» – важлива складова частина права доступу до суду, що виступає важливою гарантією механізму захисту прав, свобод та інтересів осіб, завдяки якій окреслюються межі дії права доступу до суду.

5) Обмеження права «доступ до суду» може здійснюватися двома шляхами, такими як обмеження, передбачені законом; обмеження, передбачені судом.

6) Усталеною практикою ЄСПЛ з урахуванням вимог статті 6 § 1 Конвенції була сформульована концепція двох взаємодоповнюючих позицій. Так, перша позиція передбачає, що обмеження не можуть обмежувати чи зменшувати право доступу до суду таким чином або до такої міри, що порушується сама сутність права; друга передбачає, що обмеження повинні переслідувати «законну мету» і мати «пропорційне співвідношення між використаними засобами та переслідуваною метою».

7) На підставі усталеної практики ЄСПЛ можна визначити приклади обмежень, передбачені законом, а саме передбачені законом строки; заходи забезпечення позову; нормативне регулювання права звернення до суду неповнолітніх та недієздатних або обмежено дієздатних осіб тощо.

8) Визначено, що окремою групою обмежень права доступу до суду є наявність певного імуні-

тету, зокрема імунітету міжнародних організацій від юрисдикції національних судів; імунітету держави; юрисдикційного імунітету держави; імунітету держави від примусового виконання рішень; парламентського імунітету; правового імунітету суддів; імунітетів, що надаються державним службовцям.

9) Як свідчить аналіз наукових публікацій щодо питання змісту обмеження права доступу до суду і його реалізації, серед дослідників цієї проблематики відсутні узагальнюючі поняття цієї категорії, розуміння цього правового явища й визначення його структури через призму реалій сьогодення. Це окреслює такі завдання, які стоять перед науковою спільнотою:

– потреба у глибокому у науковому осмисленні правових позицій щодо обмеження права доступу до суду як на рівні європейського законодавства, так і на рівні національного;

– надання обґрунтованих наукових рекомендацій щодо вирішення виявлених проблем;

– продовження наукової дискусії щодо формування чітких позицій стосовно обмеження права доступу до суду задля розвитку відповідних теоретичних положень і реалізації їх у практичній діяльності;

– визначення шляхів гармонізації національного та європейських законодавств задля успішного входження України у правове поле ЄС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Garth B.G., Cappelletti M. Access to Justice: The Newest Wave in the Worldwide Movement to Make Rights Effective. 1978. URL: <https://www.repository.law.indiana.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2140&context=facpub>
2. Николаенко Я. Поняття та зміст права на судовий захист: сучасний погляд. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. Вип. 8. С. 48–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_8_14
3. European Convention on Human Rights. 1950. URL: <https://www.echr.coe.int/pages/home.aspx?p=basictexts>
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 4 лютого 2021 р. № 9901/598/19. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=95213536&red=10000363fd48f44837b3f0fab7ee8560cb8be9&d=5>.
5. Право на доступ до суду. URL: <https://sudpraktika.wordpress.com/конвенція-про-захист-прав-людини/право-на-доступ-до-суду>
6. Берназюк Я. Право на доступ до судового захисту в контексті дотримання строків звернення до суду: практика ЄСПЛ. URL: <https://radako.com.ua/news/pravo-na-dostup-do-sudovogo-zahistu-v-konteksti-dotrimannya-strokov-zvernennya-do-sudu-praktika>
7. Цувіна Т. Право на доступ до суду: підхід ЄСПЛ. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/4/11.pdf>
8. Смокович М. Право на доступ до правосуддя: європейський досвід та проблеми забезпечення в Україні URL: <https://www.facebook.com/Judicial.Truth/posts/627162117477144>
9. Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights. Right to a fair trial (civil limb). URL: <https://bit.ly/3cbf0Vf>
10. Студенніков С. Обмеження доступу до суду як сувора реальність. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/137340-obmezheniya-dostupu-do-sudu-yak-suvora-realnist>
11. Case of *Golder v. the United Kingdom* (Application no. 4451/70). 21.02.1975. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57496>
12. Case of *Ashingdane v. The United Kingdom* (Application no. 8225/78). 28.05.1985. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57425>

REFERENCES

1. Bryant, G. Garth & Mauro, Cappelletti. (1978). Access to Justice: The Newest Wave in the Worldwide Movement to Make Rights Effective. Retrieved from <https://www.repository.law.indiana.edu/cgi/view-content.cgi?article=2140&context=facpub>
2. Nykolaienko, Ya. (2014). Poniattia ta zmist prava na sudovyi zakhyst : suchasnyi pohliad. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Yurysprudentsiia. [The concept and content of the right to judicial protection: a modern view]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Yurysprudentsiia*. 8. 48–50. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_8_14 [in Ukrainian].
3. European Convention on Human Rights. (1950). Retrieved from <https://www.echr.coe.int/pages/home.aspx?p=basictexts>
4. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu № 9901/598/19 (2021). [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court]. Retrieved from <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=95213536&red=10000363fd48f44837b3f0fab7ee8560cb8be9&d=5> [in Ukrainian].
5. Pravo na dostup do sudu. [Right of access to court]. Retrieved from <https://sudpraktika.wordpress.com/конвенція-про-захист-прав-людини/право-на-доступ-до-суду> [in Ukrainian].
6. Bernaziuk, Ya. (2021). Pravo na dostup do sudovoho zakhystu v konteksti dotrymannia strokiv zvernennia do sudu, praktyka YeSPL. [The right to access to judicial protection in the context of compliance with the deadlines for applying to the court, practice of the ECHR]. Retrieved from <https://radako.com.ua/news/pravo-na-dostup-do-sudovogo-zahistu-v-konteksti-dotrimannya-strokiv-zvernennya-do-sudu-praktika> [in Ukrainian].
7. Tsvina, T. (2020). Pravo na dostup do sudu: pidkhid YeSPL [The right of access to the court: the ECHR's approach]. Retrieved from <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/4/11.pdf> [in Ukrainian].
8. Smokovych, M. Pravo na dostup do pravosuddia: yevropeiskyi dosvid ta problemy zabezpechennia v Ukraini [The right to access to justice: European experience and problems of provision in Ukraine]. Retrieved from <https://www.facebook.com/Judicial.Truth/posts/627162117477144> [in Ukrainian].
9. Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights. Right to a fair trial (civil limb). Retrieved from <https://bit.ly/3cbf0Vf>
10. Studennikov, S. Obmezhennia dostupu do sudu yak suvora realnist [Limitation of access to the court as a harsh reality]. Retrieved from <https://sud.ua/ru/news/publication/137340-obmezhennya-dostupu-do-sudu-yak-suvora-realist> [in Ukrainian].
11. Case of *Golder v. the United Kingdom* (Application no. 4451/70). 21.02.1975. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57496>
12. Case of *Ashingdane v. The United Kingdom* (Application no. 8225/78). 28.05.1985. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57425>